

KRONIKA
ČASOPIS ZA SLOVENSKO KRAJEVNO ZGODOVINO

30. letnik Ljubljana 1982 1. zvezek

Otorepec Božo: K zgodovini gradu Brdo pri Kranju — Stran 3

An Addition to the History of the Castle Brdo near Kranj

Curk Jože: O utrjevanju slovenještajerskih mest v 16. stoletju — Stran 5

The Fortifications in the Towns of Slovene Styria in the 16th Century

Bučič Vesna: Ljubljanski urarji v 16. in 17. stoletju — Stran 12

The Clockmakers of Ljubljana of the 16th and 17th Centuries

Svetina Anton: Prispevek k zgodovini Št. Stefana v Ziljski dolini — Stran 23

A Contribution to the History of St. Stephen in the Zilja Valley

Južnič Stanislav: Anton III. baron Codelli — »izumitelj« televizije? — Stran 25

Anton III, The Baron Codelli — Inventor of TV?

Švajncer Janez: Razslovenjenje slovenskih vojaških enot v Kraljevini SHS s primerom mariborskega pešpolka — Stran 31

Deslovenization of Slovene Military Units in the Kingdom of SHS: the Example of the Maribor Regiment

Brate Tadej: Gradnja trolejbusa in tramvaja v Piranu — Stran 42

The Building of Tramway and Trolleybus in Piran

Bacska Vera: Mestna zgodovina na Madžarskem po letu 1945 — Stran 46

Urban History in Hungary since 1945

Iz starih fotografskih albumov — Stran 51

Photo from Old Albums

Delo naših zavodov in društev — Stran 53

Notes on the Activity of our Institutes and Associations

Nove publikacije — Stran 57

New Publications

Na ovitku: Vodoravna potovalna sončna ura s kompasom, gravirana pozlačena medenina, signatura: Romae 1580, velikost: premer 68 mm, višina 24 mm, Narodni muzej Ljubljana (Foto: Srečo Habič)

Ureja uredniški odbor. Glavni in odgovorni urednik dr. Peter Vodopivec. Tehnični urednik Vasko Simoniti

Izdaja Zveza zgodovinskih društev Slovenije, sekcija za krajevno zgodovino. Sofinancirata Raziskovalna in Kulturna skupnost Slovenije. — Tiska tiskarna Tone Tomšič v Ljubljani. Uredništvo in uprava v Ljubljani, Oddelek za zgodovino, Aškerčeva 12. Tekoči račun 50101-678-49040 (Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana — za »Kroniko«). Letna naročnina 180 din za posamezne naročnike, 280 din za ustanove, posamezna številka 120 din, dvojna 200 din

K ZGODOVINI GRADU BRDO PRI KRANJU

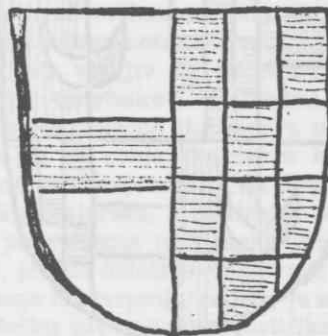
BOŽO OTOREPEC

Na mestu današnjega gradu Brdo se že leta 1446 omenja podeželski dvor. To je bila običajno večja, lepša in trdnjše grajena hiša s posestjo v velikosti dveh do štirih kmetij. Tak dvor je bil redno v lasti kakega manjšega fevdalca. Lastniki omenjenega dvora na Brdu so bili že takrat manj pomembni vitezi, imenovani plemeniti Egg (ali Eck, Ekg, Egkh ipd.), včasih tudi Ekker.¹ Ker ustreza nem. Egg slovenski besedi Brdo, bi mogli te plemiče imenovati tudi »z Brda« ali »Brdski«. Prvi od njih, neki Jakob Brdski, se omenja že leta 1429.²

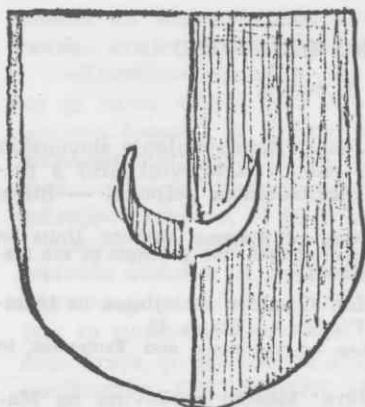
Že leta 1499 je cesar Maksimilijan I. kot deželni knez dovolil vnuku omenjenega Jakoba Juriju z Brda ali Brdskemu, da sme zajezi potok Vršek in napraviti ob svojem dvoru Brdo nekaj ribnikov.³

Ta Jurij Brdski se mnogokrat omenja kot zvest služabnik Habsburžanov. Bil je cesarski svetnik, dvorni denarničar in zakladnik, od leta 1498 kranjski deželni vicedom (up-

ravnik vsega deželnoknježnega tj. habsburškega imetja na Kranjskem) in kasneje tudi glavar v Gorici. Maksimiljanu I. je posojal velike vsote denarja, predvsem za financiranje vojne z Benečani, zato pa je dobival v zastavo razno posest, zlasti po Gorenjskem (Križ, Smlednik, Višnja gora, Naklo, Primskovo idr.). Med njegovimi najvažnejšimi po-

Grb Brdskih

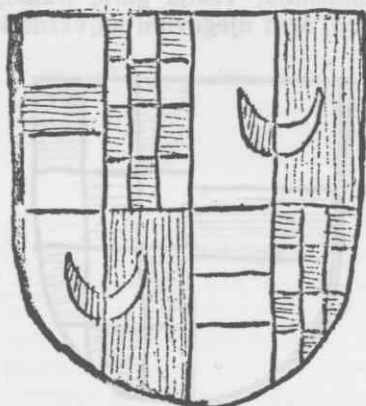
Grb Hungerspachov

sestvi je bilo od leta 1500 gospostvo Novi grad pri Kokri, ki ga je to leto kupil od cesarja.⁴

Ker pa je bil baje ta grad že močno poškodovan, je začel Jurij Brdski graditi v ravnini pri Predosljah na mestu ali v bližini nekdanjega dvora nov grad. Po svoji družini, ki je verjetno izvirala iz tega kraja, ga je imenoval Egg, to je Brdo. Pri Levcu naletimo na do sedaj nedokazano trditev, da je bil novi grad zgrajen leta 1502.⁵

Zgodovinsko dejstvo je, da je cesar Maksimilijan I. v listini, izdani 28. septembra 1510 v Konstanci, dovolil Juriju Brdskemu, svojemu svetniku in glavarju v Gorici, da sme zaradi »zveste službe in iz posebne milosti« zgraditi svoje bivališče oziroma hišo Brdo, ležečo pri mestu Kranju (»sein behawung Egg bey unser stat Chrainburg gelegen«) in postaviti utrdbo s pomirjem, ki naj sega puškin streljaj daleč okrog (»ain bevestigung mit einem purgkfriden ungeverlich ain puxenschuss ringweise darumb«).⁶ V tem pomirju je imel Brdski pravico do izvajanja nižjega sodstva.⁷

Ker so grad gradili po takratni navadi več let, lahko rečemo, da je grad Brdo bil zgrajen v prvih desetletjih 16. stoletja.

1. grb pl. Egk zu Hungerspach

Družina Brdskih je imela že v 15. stoletju svoj grb, saj je že za prvega znanega Jakoba Brdskega leta 1429 rečeno, da je bil plemič.⁸ Ta stari grb Brdskih je predstavljal pokončno razcepljen ščit. V heraldično sprednjem desnem delu je bilo modro bruno na srebrnem polju, v drugem zadnjem delu pa modro-srebrna šahovnica iz štirikrat po tri polja.⁹ Tak grb najdemo leta 1486 na pečatu Pankraca Brdskega, župnika v Škofji Loki.¹⁰

Brdski so kasneje nasledili svoje sorodnike Hungerspache, ki so izumrli, in bili nato leta 1560 povzdignjeni v baronski stan s predikatom »von Egk zu Hungerspach«.¹¹ Takrat jim je bil zelo verjetno podeljen tudi nov grb. Ta je bil po takratni navadi sestavljen na štirih poljih iz omenjenega starega grba Brdskih in grba izumrlih Hungerspachov: v pokončno razcepljenem ščitu srebrno-rdeče barve barvno zamenjan in navzgor obrnjen mesečev krajec.¹²

2. grb iz 17. stoletja

= modra

= rdeča

Novi grb baronov pl. Egk zu Hungerspach je imel torej v 1. in 4. polju stari grb Brdskih, v 2. in 3. polju pa omenjeni grb Hungerspachov. Tak grb te družine pozna in navaja ter prinaša v več risbah, obenem z grobnim okrasjem, tudi naš J. V. Valvasor v svoji Slavi vojvodine Kranjske.¹³ Zanimivo je, da Valvasor v grbu Brdskih ne pozna šahovnice, temveč le delitev na 4×3 tj. 12 polj. Na enem mestu prinaša tudi nekoliko drugačen grb te družine, ki naj bi bil v rabi v njegovem času.¹⁴ Na tem grbu je poleg štirih polj še peti tako imenovani srčni ščit, v katerem je po heraldičnih običajih prvotni stari grb družine. In v tem srčnem ščitu Egkov zu Hungerspach je stari grb Brdskih iz 15. stoletja. Od ostalih polj je v 1. in 4. po-

lju grb Hungerspachov, v 2. in 3. pa kronani volk,¹⁵ grb neke očitno konec 16. ali v 17. stoletju pripojene družinske posesti.

V zvezi z letnico 1579 je možno navesti le to, da omenja Valvasor v zvezi z gradom Brdo, da je bil tega leta lastnik gradu baron Adam pl. Egk zu Hungerspach.¹⁶ Ta je bil grajski lastnik vsaj še tudi leta 1587, ko je ohranjen na nekem aktu njegov lepi pečat.¹⁷

OPOMBE

1. Listina 1446, oktober 16. v Arhivu SR Slovenije v Ljubljani. — 2. Listina 1429, april 5. v Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Allgemeine Urkun-

denreihe na Dunaju. — 3. Listina 1499, november 10. v Arhivu SR Slovenije. — 4. J. Žontar, Zgodovina mesta Kranja, Ljubljana 1939, str. 33—34. — 5. V. Levec, Schloss und Herrschaft Flödnig in Oberkrain, Mittheilungen des Musealvereines für Krain 9, 1896, str. 10. — 6. Listina 1510, september 28. Konstanca, v Arhivu SR Slovenije v Ljubljani. — 7. J. Žontar, o. d., str. 34. — 8. Gl. opombo 2. — 9. J. Krassler, Steirischer Wappenschlüssel, Graz 1968, str. 110. — 10. Listina 1486, september 17. v Arhivu SR Slovenije v Ljubljani. — 11. J. Žontar, o. d., str. 33. — 12. J. Krassler, o. d., str. 110. — 13. J. W. Valvasor, Ehre IX, str. 12, 72, 77, 83, 91, 122. — 14. Ravno tam IX, str. 108. — 15. J. Krassler, o. d., str. 110. — 16. J. W. Valvasor, Ehre XI, str. 128—129. — 17. Akt iz 1587 v Stanovskem arhivu fasc. 314 v Arhivu SR Slovenije v Ljubljani.

O UTRJEVANJU SLOVENJEŠTAJERSKIH MEST V 16. STOLETJU

JOŽE CURK

Na slovenskem Štajerskem je ob koncu srednjega veka obstajalo 7 mest: Brežice, Celje, Maribor, Ormož, Ptuj, Slovenska Bistrica in Slovenj Gradec, vendar so bila med njimi le tri strateško tako pomembna, da jim je dežela naklonila posebno pozornost in s tem seveda tudi sredstva za posodobitev njihovih utrdb.

Obramba pred Turki je postajala po letu 1469 oziroma 1491 vedno bolj aktualna, vendar so pri njej pred letom 1527 sodelovali predvsem fevdalci in nekaj malega meščani ter šele pozneje tudi deželni stanovni oziroma deželni knez. Stara utrdbeni arhitektura ni več zadoščala za obrambo, zato jo je bilo treba modernizirati. Te gradnje so v začetku izvajali večinoma domači, tu in tam že renesančno vplivani gradbeniki. Italijani so bili še redki, zgostili so se šele proti sredini 16. stol., ko so v 2. polovici prevzeli vodilno vlogo v takratnem profanem stavbarstvu. Posebno velik vpliv so imeli na utrdbeno arhitekturo, ki je po bitki pri Gorjanu 1537 postajala vse bolj skrb deželnih stanov in vladarja. Uvedel se je bastionski obrambni sistem, opremljen navadno s petkotnimi bastijami z odprtinami za topove in s ploščadmi. Za te gradnje so značilni paličasti zidci, ki podčrtujejo tektonsko težo stolpov in bastij z njihovimi eskarpastimi pritličji, ključaste strelnice, pravokotna ali polkrožno zaključena, tektonsko pojmovana okna ter pilastri ali rustični portali.¹ Pri nas se je v širšem kon-

ceptu začelo misliti na obrambo pred Turki šele po njihovi ofenzivi v letih 1529 in 1532, ko sta se zgradili dolinski zapor pri Fali in Kotljah za obrambo Koroške; zgradil pa naj bi se še nasip med Mokricami in Krasom za obrambo Kranjske. V ta sklop gre tudi izgradnja taboriščnega gradu Pobrežje nad Kolpo po letu 1551 za obrambo Bele krajine in preoblikovanje gradu Mokrice v trdnjavo trikotnega tlorisa okoli leta 1561 za obrambo Krškega polja.²

Imigracija Italijanov v vzhodne alpske dežele torej ni bila slučajen niti samo umetnostni pojav, ampak je imela svoje družbeno-ekonomske in politično-vojaške korenine v širokem spletu dogajanj, katerih zametki so deloma segali še v 2. polovico 15. stoletja. Ne da bi se spuščali v analizo razlogov zanjo, lahko takoj ugotovimo, da spremljajoče umetnostne pobude niso prihajale naravnost iz Italije, temveč večinoma preko Gradca, ki je bil kot rezidenca notranjeavstrijskih vladarjev posebno vabljiv za naselitev potujočih italijanskih umetnikov. V Gradcu je nastala že zelo zgodaj močna italijanska umetnostna kolonija, ki je svojo dejavnost kmalu raztegnila na vso Štajersko in na Vojno krajino. Slovenska Štajerska, ki leži med obema opisanimi področjema italijanske gradbene dejavnosti, je bila deležna vseh zvrsti njihovega gradbenega ustvarjanja, čeprav je seveda tudi tu v začetku prevladovala fortifikacijska potreba, saj je dežela dejansko predstavljala